

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2025. № 9.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2025.9.1>

УДК 378.014.5-057.36-055.2/.3(477)

A. M. Gavryliuk,

д. держ. упр., професор, завідувач відділу соціальних та інституційних трансформацій у вищій освіті, Інституту вищої освіти

Національної академії педагогічних наук України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2743-0409>

ОСВІТНЯ РЕІНТЕГРАЦІЯ ВЕТЕРАНІВ І ВЕТЕРАНОК РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ У ФОКУСІ СОЦІОГУМАНІТАРНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ УНІВЕРСИТЕТІВ

A. Havryliuk,

*Doctor of Sciences in Public administration, Professor, Leading researcher
Department of Social and Institutional Transformations in Higher Education,
Institute of Higher Education*

of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

EDUCATIONAL REINTEGRATION OF MALE AND FEMALE VETERANS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR IN THE CONTEXT OF SOCIO-HUMANITARIAN TRANSFORMATIONS OF UNIVERSITIES

У статті представлено освітню реінтеграцію ветеранів і ветеранок російсько-української війни як новаторський прояв соціогуманітарних трансформацій закладів вищої освіти України в умовах воєнного стану, що вписується у формат реалізації третьої місії університетів – активного

соціального служіння. Розкрито роль та діяльність закладів вищої освіти у наданні освітніх послуг з професійної адаптації та професійного розвитку Захисників і Захисниць України, які повертаються до цивільного життя. На основі аналізу нормативно-правових актів, статистичних даних, результатів соціологічних досліджень та експертних соціологічних опитувань визначено ключові вектори реалізації державної ветеранської політики щодо освітньої реінтеграції. Охарактеризовано напрями діяльності центрів ветеранського розвитку, можливості онлайн платформи «Освіта для ветеранів», інших нововведень. Презентовано успішні кейси реалізації освітніх програм з підготовки фахівців для роботи з ветеранською спільнотою, що сприяють перетворенню університетських кампусів у реінтеграційні освітні центри. Здійснено характеристику ветераноорієнтованої політики закладів вищої освіти як комплексу освітньої, наукової, соціальної, гуманітарної та комунікаційної політик та вказано на недостатній інформаційно-комунікаційний супровід висвітлення результатів проведеної роботи. За підсумками дослідження рекомендовано розглядати освітню реінтеграцію ветеранів і ветеранок російсько-української війни як складові ветеранської та соціально-гуманітарної політик держави, до розробки, формування та реалізації яких, долучені заклади вищої освіти України. Цей процес здійснюється через комплекс заходів, що передбачають професійну адаптацію (підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації) та набуття нових, затребуваних на ринку праці, кваліфікацій, через здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.

This article presents the educational reintegration of male and female veterans of the Russian-Ukrainian war as an innovative manifestation of the socio-humanitarian transformation of higher education institutions in Ukraine under martial law, which aligns with the implementation of the third university mission as active social engagement. It explores the role and activities of higher education institutions in providing educational services for the professional adaptation and development of Defenders of Ukraine who are returning to civilian life. Drawing from the analysis of legal and regulatory acts, statistical data, sociological research,

and expert sociological surveys, the article identifies key vectors for implementation of state veteran policy in the sphere of educational reintegration. It delineates directions of activities of Veteran Development Centers; outlines opportunities open by online platform “Education for Veterans”, as well as other recent novelties. The article showcases successful educational programs aimed at training specialists who work with the veteran community, which contributes to transformation of university campuses into reintegration-focused learning centers. The article characterizes veteran-oriented policies of higher education institutions as a symbiosis of educational, scientific, social, humanitarian, and communication policies and emphasizes the insufficient information-and-communication support for publicity and visibility of undertaken efforts. Based on the findings, the article recommends construing the educational reintegration of male and female veterans of the Russian-Ukrainian war as an integral component of the state veteran and socio-humanitarian policies, with the active involvement of Ukrainian higher education institutions in the development, formation, and implementation of the above policies. Educational reintegration is to be achieved through a set of measures that include professional adaptation (training, retraining, and upskilling), the acquisition of new, labor market-relevant qualifications, as well as via professional (vocational), pre-tertiary, and higher education.

Ключові слова: *освітня реінтеграція, ветеран, ветеранка, захисник України, захисниця України, державна ветеранська політика, заклади вищої освіти, соціогуманітарна трансформація університетів, третя місія університетів, Міністерство у справах ветеранів України, Міністерство освіти і науки України.*

Key words: *educational reintegration, veteran, female veteran, Defender of Ukraine, Female Defender of Ukraine, state veteran policy, higher education institutions, socio-humanitarian transformation of universities, third university mission, Ministry of Veterans Affairs of Ukraine, Ministry of Education and Science of Ukraine.*

Ми воюємо за освічену націю !
*Федір Шандор, ветеран ЗСУ, доктор
філософських наук, професор,
Надзвичайний і Повноважний Посол
України в Угорщині*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Питання щодо реінтеграції ветеранів і ветеранок російсько-української війни (ветеран/ветеранка) є надзвичайно актуальним для Української держави в умовах сьогодення та потребує згуртованого об'єднання представників соціальної, економічної, гуманітарної, військової, технологічної, освітньої та інших суспільних сфер задля інклюзивного/адаптивного повернення Захисників та Захисниць України до цивільного життя з новими запитами та потребами.

За даними Єдиного державного реєстру ветеранів війни, оприлюдненого Міністерством у справах ветеранів України, станом на 1 січня 2022 р. в Україні налічувалося 851 тис. цієї категорій осіб, що становило 3% населення країни [2]. Упродовж 2022-2023 рр. до наявного реєстру офіційно додалося ще 160 тис. громадян. Станом на 1 січня 2025 р. кількість ветеранів/ветеранок в Україні складало майже 1,6 млн осіб [1]. Прогнозується, що їх число щороку зростатиме й орієнтовно становитиме 4-5 млн. осіб [7] і потребуватиме активного залучення значної частини суспільних інституцій до процесів реінтеграції.

Важливим кроком на цьому шляху є визначення першочергових потреб ветеранів/ветеранок, серед яких найбільшої підтримки від держави вони очікують із такими запитами: 59,8% – матеріальні, 12% – медичні, 8,7% – психологічні, 8,6% – юридичні, 4,5% – освітні [13].

Як бачимо, питання щодо освітньої реінтеграції входить до переліку актуальних запитів, хоча й посідає останню позицію у переліку найбільш затребуваних напрямів (сфер) підтримки. Такими є результати шостого онлайн-опитування Українського ветеранського фонду (УВФ), проведеного у жовтні-листопаді 2024 р. Однак навіть і на такому рівні соціально-

гуманітарної затребуваності освітні установи України, зокрема й у вищій освіті, не володіють достатнім рівнем включеності у процеси надання якісних освітніх послуг ветеранам/ветеранкам, особливо з урахуванням інклюзивного підходу до кожного учасника освітнього процесу. Тому актуальність цього дослідження бачиться як з практичної, так і з дослідницької точок зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика щодо освітньої реінтеграції ветеранів і ветеранок російсько-української війни належить до малодосліджених у вітчизняному науковому дискурсі з огляду на новітній досвід, який набувають заклади вищої освіти (ЗВО) та в цілому українське суспільство в умовах повномасштабної збройної агресії Російської Федерації проти України.

Разом із тим, поступово зростає дослідницький інтерес до реінтеграційних процесів, яких потребує зростаюча чисельність звільнених із Збройних Сил України (ЗСУ) Захисників і Захисниць, що стосуються їх ментального та фізичного здоров'я, соціального та правового захисту, гуманітарної та фінансово-економічної підтримки й у цілому чіткої та послідовної державної ветеранської політики. У цьому контексті варто виокремити праці таких учених, як: Н. Азьмук, Р. Власенко, Є. Гордієнко, І. Гущук, С. Єгоричева Я. Жаліло, Т. Захаріна, М. Лахижа, В. Нам'ясенко, К. Ніжейко та ін..

Окрему групу тематичної інформації складають дані з: офіційних сайтів Верховної Ради України (ВРУ), Кабінету Міністрів України (КМУ), Міністерства у справах ветеранів України (МСВ), Міністерства освіти та науки України (МОН), інших центральних органів державної влади; ЗВО; ветеранських фондів та громадських об'єднань; соціологічних та маркетингових служб, які досліджують актуальні питання реінтеграції Захисників і Захисниць України до цивільного життя. Водночас, ґрунтовного та комплексного дослідження потребує аналіз інформації, що стосується освітньої реінтеграції, у процесі якої включені українські ЗВО, опираючись на соціогуманітарні вектори розвитку та як підґрунтя для трансформаційних змін та соціального служіння суспільству.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Аналізуючи дослідження українських учених щодо реінтеграційних процесів ветеранів/ветеранок, малодослідженими залишаються питання щодо виокремлення ролі ЗВО у наданні освітніх послуг як інституцій, що через комплекс освітніх, просвітницьких, виховних, соціальних, гуманітарних, комунікаційних та інших соціогуманітарних заходів реалізують державну ветеранську політику та впливають на задоволення зростаючих потреб та запитів звільнених із лав ЗСУ Захисників та Захисниць України для теперішнього та післявоєнного відновлення держави.

У статті свідомо не обираємо для аналізу ті теми, що стосуються фізичної, медичної, психологічної реабілітації представників ветеранської спільноти, оскільки вони частково вже є об'єктом досліджень українських учених та претендують у цілому на окремі та розлогі тематичні вивчення. Зосередимо свою увагу на висвітленні особливостей реалізації ЗВО соціогуманітарних трансформацій крізь фокус освітньої реінтеграції ветеранів і ветеранок російсько-української війни з урахуванням їх запитів на практико орієнтовану соціалізацію в умовах воєнного стану та післявоєнного відновлення України, що й виокремлюємо як *мету дослідження*.

Серед завдань визначаємо: обґрунтування сутності реінтеграції особи, та зокрема, освітньої реінтеграції ветеранів і ветеранок; аналіз нормативно-правової бази, що регулює процеси освітньої реінтеграції ветеранської спільноти в Україні; висвітлення сутності соціогуманітарних трансформацій у діяльності ЗВО, зорієнтованих на реалізацію державної ветеранської політики; вивчення та масштабування ЗВО України успішних кейсів освітньої реінтеграції ветеранів та ветеранок російсько-української війни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Реінтеграція особи – складний та багатоаспектний процес, що передбачає повернення, відновлення, інтеграцію в суспільство чи організацію, з якою на певний період відбулося послаблення/розірвання/звуження зв'язків (контактів) тощо. Вона торкається таких аспектів, як: відновлення громадянства, повернення до сім'ї та громади;

соціальну та освітню адаптацію; медико-психологічну реабілітацію, відновлення у правах та обов'язках тощо.

Реінтеграція Захисників і Захисниць України є процесом, під час якого звільнені зі служби військовослужбовці набувають цивільного статусу, отримують стабільну зайнятість і дохід. Цей процес є частиною соціального та економічного розвитку країни, її соціальної відповідальності перед цією категорією осіб і відбувається без чітко окреслених часових рамок та потребує довгострокової зовнішньої допомоги [19, с. 92].

Коли мова йде про реінтеграцію ветеранів і ветеранок російсько-української війни у цивільне життя – це питання набуває особливої політичної, соціальної та гуманітарної значущості і визначає рівень зрілості громадянського суспільства, віддзеркалює ставлення (повагу, підтримку, пошану, допомогу тощо) співгромадян до Захисників і Захисниць України, які обрали захист Батьківщини – священним обов'язком.

У цьому дослідженні свідомо акцентуємо увагу на гендерний підхід до аналізу освітньої реінтеграції як ветеранів, так і ветеранок і це є виправданим, адже за роки нинішньої російсько-української війни роль жінки-захисниці країни значно посилилась. За даними Міністерства оборони України видимою є зростаюча кількість Захисниць України у порівнянні з 1 січня 2022 р. (58 тис. осіб), груднем 2024 р. (69 тис.) та станом на 1 січня 2025 р. – 70 тис. жінок проходили службу у ЗСУ. Понад 5,5 тис. жінок воюють на передовій, що на 20% більше, ніж у 2022 році [6]. Як результат – посилився правовий, соціальний, гуманітарний захист їхніх прав, обов'язків, відповідальності суспільства перед військовослужбовицею та ветеранкою.

Ветераноцентрична реінтеграція має розпочинатися від моменту набуття військовослужбовцем/цею статусу ветерана/ветеранки й може тривати упродовж життя з урахуванням зростаючих запитів та потреб особистості. Освітня реінтеграція є складовою цього чутливого та емоційного етапу життєстійкості Захисників і Захисниць України і відповідно до положень Концепції сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй (ООН) немає

обмежень у часі, опираюсь на 4 ціль – надання якісної багаторівневої освіти та заохочення можливості навчання упродовж життя для всіх [26].

Освітню реінтеграцію особи варто розглядати з різних точок зору: і як процес, і як результат, кожен з яких є свідченням виробленої та реалізованої державної політики на загальнонаціональному, регіональному та локальному рівнях, що вписується у напрями діяльності чи-то стратегії розвитку ЗВО, а отже передбачає поетапність здійснення; залучення відповідної кількості фахівців та учасників; упровадження чітко окреслених планів, дій, заходів тощо.

Найперше, вважаємо доцільним розглянути питання щодо освітньої реінтеграції ветеранів/ветеранок у комплексі з пріоритетними завданнями ветеранської політики в Україні, опираючись на положення окремих нормативно-правових актів за цією тематикою.

Відповідно до чинного законодавства, ветеран/ветеранка – це учасник/учасниця бойових дій, особа з інвалідністю внаслідок війни, особа, яка має особливі бойові заслуги перед Батьківщиною, загиблий (померлий) Захисник чи Захисниця України, які виконували бойові завдання із захисту України, її незалежності, суверенітету та територіальної цілісності [15].

У *Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках (Стратегії)* визначено ряд операційних цілей, серед яких *третья* – спрямована на забезпечення працевлаштування та освіти і передбачає створення належних умов для: професійного розвитку ветеранів/ветеранок на всіх етапах (під час військової служби, у процесі звільнення, під час працевлаштування) з метою збереження конкурентоздатності на ринку праці, а також забезпечення працевлаштування тих осіб, які мають мотивацію, бойовий досвід та бажання реалізувати себе у сфері, дотичній до військової служби (служби); доступ до програм формальної та неформальної освіти, а також послуг, які надаються фахівцями, які працюють з молоддю та ветеранами/ветеранками, зокрема шляхом реалізації програми «Молодіжний працівник».

Окрім того, забезпечення доступу ветеранів/ветеранок до інформації про можливості професійного розвитку та перекваліфікації через спеціалізовані платформи та центри ветеранського розвитку; удосконалення стимулюючих механізмів підтримки роботодавців щодо працевлаштування ветеранів/ветеранок, зокрема тих, яким встановлено інвалідність внаслідок війни, членів їхніх сімей. Варто зауважити, що ключовими принципами реалізації Стратегії визначено: кроссекторальність; об'єктивність, обґрунтованість; людиноцентричність; превентивність; довготривалість; реалістичність; повага [15].

Згідно з п. 8 *«Порядку та умов забезпечення соціальної та професійної адаптації осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України»* визначено заходи із професійної адаптація, які передбачають: здобуття, відновлення та удосконалення професійних знань, умінь та навичок, що здійснюються шляхом: підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації за освітніми програмами/робочими освітніми програмами; підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації водіїв транспортних засобів акредитованими в установленому законодавством порядку закладами; отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше (рівня) освіти, підвищення кваліфікації, проходження спеціалізації, у тому числі із скороченим строком навчання; отримання другого (магістерського) рівня вищої освіти на основі першого (бакалаврського). При цьому, вартість такого навчання не повинна перевищувати п'ятнадцятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатних осіб, визначеного законом на момент вступу до закладу освіти. Також КМУ розроблено розлогий інструментарій процедури отримання послуги із професійної адаптації (Рис. 1) [11].

ВИДИ ПРОФЕСІЙНОЇ АДАПТАЦІЇ

- 1 Підготовка, перепідготовка, підвищення кваліфікації
- 2 Отримання іншої спеціальності на основі здобутого раніше ступеня (рівня) освіти, зокрема зі скороченим строком навчання
- 3 Отримання другого (магістерського) рівня вищої освіти на основі першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

(15 провідних мінімумів для працевлаштування осіб)
до 45 420 грн у 2024 р.

Прийом на навчання здійснюється згідно з умовами прийому до закладів вищої освіти

У разі виникнення питань звертайтеся до фахівців Мінветеранів

КРОКИ

- 1 Обрати навчальний заклад
- 2 Подати заяву до структурного підрозділу з питань ветеранської політики, районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті (у разі її утворення) ради, отримати (у разі потреби) направлення на професійну орієнтацію та пройти її
- 3 За результатами профорієнтації отримати направлення на навчання до обраного закладу освіти
- 4 Підписати тристоронній договір про надання послуг із профадаптації (місцевий орган з питань ветеранської політики/навчальний заклад/ветеран або член його сім'ї)
- 5 За результатами завершення навчання отримати документ установленого зразка

☎ (063) 035 54 68

✉ dpi@mva.gov.ua

Рис.1. Порядок надання професійної адаптації (підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації) ветеранам війни та членам їх сімей

Джерело: [11].

Варто звернути увагу на можливості платформи «e-Ветеран» [23], створеної на базі Єдиного державного реєстру ветеранів війни, що розміщений на сайті МСВ. Ресурс розроблено задля підвищення рівня соціального захисту ветеранів війни шляхом онлайн контролю за реалізацією їхніх прав та гарантій. Серед актуальних є ті, що пов'язані з освітою та працевлаштуванням, за отримання яких визначено відповідальні органи державної влади та органи місцевого самоврядування.

До прикладу, МОН регулює: надання переважного права на вступ до закладів вищої, фахової передвищої освіти, позаконкурсного вступу до закладів професійної (професійно-технічної) освіти; повну або часткову оплату навчання за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів; пільговий довгостроковий кредит для здобуття освіти; соціальну стипендію; першочергове переведення здобувачів освіти на навчання на місця державного (регіонального) замовлення; безоплатне проживання в гуртожитку; безоплатний доступ до мережі Інтернет, систем баз даних в закладах освіти; безоплатне забезпечення підручниками.

Зокрема, МСВ, структурні підрозділи обласних, Київської міської державних адміністрацій забезпечують та регулюють процеси професійної адаптації ветеранів війни та членів їхніх сімей.

Державний центр зайнятості забезпечує право на отримання ваучера на навчання (підготовку, перепідготовку, підвищення кваліфікації); професійне навчання учасників бойових дій та осіб з інвалідністю внаслідок війни.

Через онлайн ресурс «*єРобота*» Міністерство економіки України (з 21.07.2025 р. – Міністерство економіки, довілля та сільського господарства України), Державний центр зайнятості, Ощадбанк України та Український фонд стартапів (Фонд розвитку інновацій) забезпечують можливість отримання гранту для ветеранів/ветеранок та членів їхніх сімей для створення або розвитку ветеранського бізнесу та гранту на власну справу [20].

Одним із напрямів реалізації освітньої реінтеграції ветеранів/ветеранок є розроблення за ініціативи МОН *онлайн платформи «Освіта для ветеранів»*. Цей ресурс створено за підтримки програми «Професійна освіта в Україні/Skills4Recovery» Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH, що діє за дорученням Федерального уряду Німеччини.

Онлайн платформа надає широкий спектр можливостей для професійної адаптації Захисників і Захисниць України до цивільного життя з урахуванням освітніх запитів про програми формальної та неформальної освіти закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.

Пропонована на сайті інформація про багаторівневість здобуття освіти надає переваги у набутті знань та умінь, необхідних для успішної кар'єри та особистісного зростання; створює можливості для здобуття освіти за денною формою навчання; орієнтує про особливості здійснення наукової та викладацької діяльності. Передбачено, що освітня реінтеграція ветеранів/ветеранок здійснюється на основі базової середньої освіти, повної загальної середньої освіти, фахової передвищої освіти та освітнього ступеня бакалавр з підготовкою 3-4 роки (відповідно до спеціальності та підстав для вступу); магістр (1,5 – 2 роки); доктор філософії (4 роки).

Окрім того, онлайн платформа надає широкий спектр можливостей про освітні заходи для ветеранів/ветеранок, які мають такі переваги: спеціальні освітні програми, курси, тренінги та ініціативи; короткострокове та цільове навчання; освітня підтримка та реабілітація; забезпечення інклюзивного освітнього простору тощо [9].

Повномасштабне вторгнення Російської Федерації до України докорінно змінило фокус пріоритетних напрямів діяльності українських ЗВО. Все більше затребуваними стали запити на соціальні та гуманітарні потреби суспільства, що реалізуються в університетських просторах поряд із ключовими – надання освітніх послуг та здійснення наукової діяльності. Третя місія університетів – стала поступово імплементуватися у стратегічні вектори розвитку інституцій в умовах російсько-української війни з врахуванням умов воєнного стану, набуваючи ознак соціальної та гуманітарної трансформації. «Роблячи знання відкритими для різних спільнот, соціальних груп, університети перетворюються на відкриті інституції, що надають знання, стають центрами інноваційних екосистем, які приносять користь суспільству...» [24, с. 32].

Цей вектор розвитку українських ЗВО співзвучний з положеннями Глобального трансформаційного освітнього саміту ООН (червень 2022 р.), який визначив освітнє середовище – основою змін для відновлення, прискорення, переосмислення системи освіти [25].

Враховуючи те, що наше українське суспільство у воєнному і післявоєнному розвитку у соціальній структурі матиме значну частку ветеранів і ветеранок (приблизно становитиме 10% від загальної кількості населення країни) [7], то потребуватиме їх постійної професійної адаптації та освітньої реінтеграції, що за висловом С. Єгоричевої та М. Лахижі, віддзеркалюється вже зараз у «глибокій особистісній трансформації, що вимагає підтримки суспільства, використання значних ресурсів, встановлення чітких правових норм та досягнення максимальної координації дій у публічному управлінні цими процесами» [4, с. 55].

І як квінтесенція попередньо згаданих тез, доречними є переконливі слова ветерана російсько-української війни Т. Тарасенка: «Ветеранський розвиток починається з освіти та можливостей! ...Бо переконаний: сучасний ветеран має мати доступ не тільки до медичної, психологічної чи соціальної допомоги, а й до знань. До нових ідей. До середовища, яке підсилює..., адже розвиток держави починається з розвитку кожного громадянина – з того, які знання він отримує і як їх застосовує» [17].

Вище згадані цитування мультиплікуються у розрізі результатів опитування, проведеного у квітні-травні 2025 р. у партнерстві МСВ, УВФ та сайту robota.ua за тематикою, присвяченою працевлаштуванню ветеранів і ветеранок. Результати визначають такі види запитів щодо підтримки у цьому питанні: 50% респондентів обрали перекваліфікацію, а отже чітко виокремлюють потребу в подальшому отриманні нових знань та набуття нового освітнього досвіду; 46,6% переконані, що це може бути додаткова освіта; 43,8% – віддають перевагу адаптаційним тренінгам; 34,2% вказують на важливість курсів з англійської мови та профорієнтаційні консультації – 27,6% [14]. Отже, можемо припустити, що освітня складова (професійна адаптація, освіта після повернення тощо) впливають на успіх у отриманні нового місця роботи та віддзеркалюють у цілому рівень залученості суспільних, зокрема, освітянських інституцій, до процесів повернення Захисників і Захисниць України до цивільного життя.

З точки зору роботодавців, найбільш корисними та ефективними заходами та програмами для підтримки працевлаштованих на підприємства колишніх військових, є: перекваліфікація – 32,9%; додаткова освіта – 18,7%; адаптаційні тренінги – 18,7%; програми психологічної підтримки – 21,9%; і що вкрай важливо, тренінги щодо особливостей роботи та комунікації з ветеранами для співробітників – 16,1%; менторство — 14,8% [14]. Таким чином, бачимо, що роботодавці і звільнені зі служби Захисники і Захисниці України відзначають важливість освітнього компоненту у процесах реінтеграції.

Дієвим кроком у реалізації ветеранської політики стало проведення у травні 2023 р. МСВ спільно з МОН пілотного проєкту зі створення мережі центрів ветеранського розвитку (ЦВР) на базі закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти в рамках Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні. Перша така структура була створена в Університеті митної справи та фінансування (м. Дніпро) у червні 2023 р., а упродовж року до списку додалося ще 12 (всього 13); у 2024 р. – 11.

З цього часу і до кінця липня 2025 р. їх кількість зростає на 10 структур і дорівнює 34, з яких лише 1 створено на базі закладу професійної (професійно-технічної) освіти (ЗПО), решта належить до структури підрозділів ЗВО (Рис. 2).

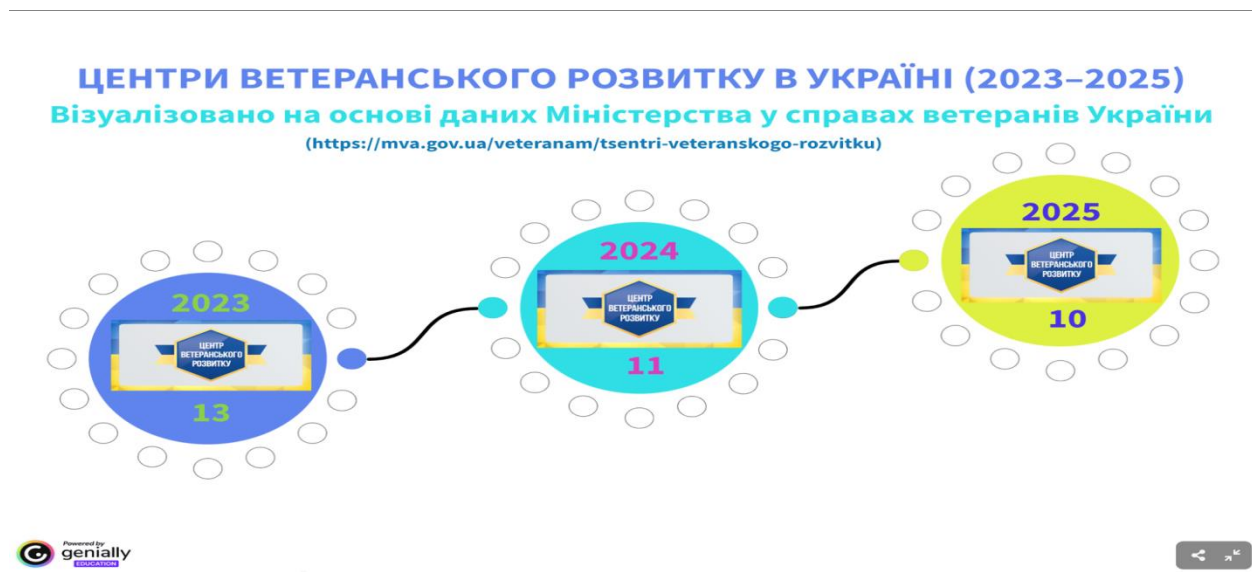

Рис. 2. Центри ветеранського розвитку в Україні, створені на базі закладів освіти в 2023-2025 рр.

Джерело: розроблено авторкою на основі [22] на ресурсі Genially [21].

Варто відзначити, що у січні 2025 р. спільним наказом МОН та МСВ були розроблені і затверджені *Методичні рекомендації із створення центру*

ветеранського розвитку закладами професійної (професійно-технічної), фахової передвищої, вищої освіти [8].

У документі подається інструментарій створення ЦВР на базі закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти; представлено рекомендації щодо взаємодії цих структур із місцевими та регіональними органами державної влади та органами місцевого самоврядування, на які покладені функції з реалізації питань ветеранської політики; визначається роль підприємств, установ, організацій, зокрема ветеранських просторів, в яких працюють фахівці із супроводу ветеранів війни та демобілізовані особи, визначаються напрями взаємодії з ЦВР з метою здійснення такими фахівцями заходів з підтримки осіб зазначених категорій.

Окрім того, виокремлюються основні завдання ЦВР, спрямовані на сприяння у соціальній, психологічній адаптації, відновленні професійних вмінь і навичок, підвищенні кваліфікації, здійсненні професійної перепідготовки з цивільних професій та спеціальностей за відповідними освітніми (освітньо-кваліфікаційними) рівнями та програмами неформальної освіти; розроблення та реалізація освітніх програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації; організація проходження підвищення кваліфікації фахівців із супроводу ветеранів війни та демобілізованих осіб; надання консультативної правничої та психологічної допомоги; сприяння розвитку підприємницьких навичок; організація та проведення конференцій, круглих столів, тренінгів, семінарів, вебінарів, воркшопів та інших комунікаційних заходів для осіб, які звільняються або звільнені з військової служби, з числа ветеранів війни, осіб, які мають особливі заслуги перед Батьківщиною, членів сімей таких осіб, членів сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників та Захисниць України [8].

Варто також зазначити, що на сайті МСВ розміщений перелік ЦВР [22] з контактними даними очільників цих структур та офіційними електронними скриньками. Водночас, до цієї інформації варто було б додати покликання на

ці структури з сайтів ЗВО, де вони розміщені, (бо у більшості – вона відсутня), що значно б спростило доступ ветеранів і ветеранок до затребуваної інформації. Проте й на університетських вебсторінках цю інформацію складно віднайти.

Одним із пріоритетних напрямів роботи ЦВР визначено підготовку фахівців із супроводу ветеранів. Проте, за результатами проведеного експертами у 2024 р. аналізу діяльності ЦВР, виявлено, що лише в ЗВО Дніпра, Полтави, Житомира та Івано-Франківська підготовка фахівців із супроводу ветеранів набула розвитку [19, с.78] і цей досвід потребує подальшого масштабування Україною в тих освітніх установах, які офіційно його задекларували.

До важливих пріоритетів ЗВО у фокусі соціогуманітарних трансформацій належить включення ветераноорієнтованої політики у важливі напрями діяльності, що є співмірним із реалізацією університетами базових засад третьої місії – соціального служіння.

На це вказують і результати *експертного опитування на тему «Політики і стратегії розвитку закладів вищої освіти у контексті післявоєнного відновлення України»*, проведеного у червні 2025 р. у рамках виконання Інститутом вищої освіти Національної академії педагогічних наук України наукового дослідження «Розвиток університетів у контексті післявоєнного відновлення: синергія соціальних і інституційних трансформацій вищої освіти, науки та економіки» (державний реєстраційний № 0124U001191).

Експерти (представники ЗВО) засвідчили, що серед пріоритетних напрямів розвитку університетів у стратегіях післявоєнного відновлення України: 53,3% підтримують «розроблення та упровадження освітніх програм та навчальних курсів щодо реінтеграції та професійного розвитку ветеранів російсько-української війни» [12], що є підтвердженням намірів реалізації ветераноорієнтованої політики в освітніх інституціях.

На запитання про вибір пріоритетності політик розвитку ЗВО респонденти відповіли так. Першочерговою (обрали 82,2% опитаних) є

освітня політика (розробка та впровадження освітніх програм, що відповідають потребам подолання наслідків війни та відновлення територій). *Науковій політиці* (вивчення, аналіз і розроблення регіональних програм післявоєнної відбудови окремих сфер життєдіяльності тощо) віддали 68,9% голосів. На думку 68,1% експертів вагому роль посідає *соціальна політика* (соціальна та психологічна підтримка учасників освітнього процесу та представників громади, зокрема ВПО, ветеранів та учасників бойових дій) та 56,3% – *гуманітарна політика* (просвітницька та волонтерська діяльність, надання гуманітарної допомоги учасникам освітнього процесу, постраждалим мешканцям громади тощо). На важливість активного розвитку *комунікаційної політики* (оперативне висвітлення інформації про результати діяльності ЗВО щодо реалізації програм подолання наслідків війни та післявоєнного відновлення; ефективне використання можливостей ІІІ та інших сучасних технологій) вказали 45,2% опитаних [12] (Рис. 3).

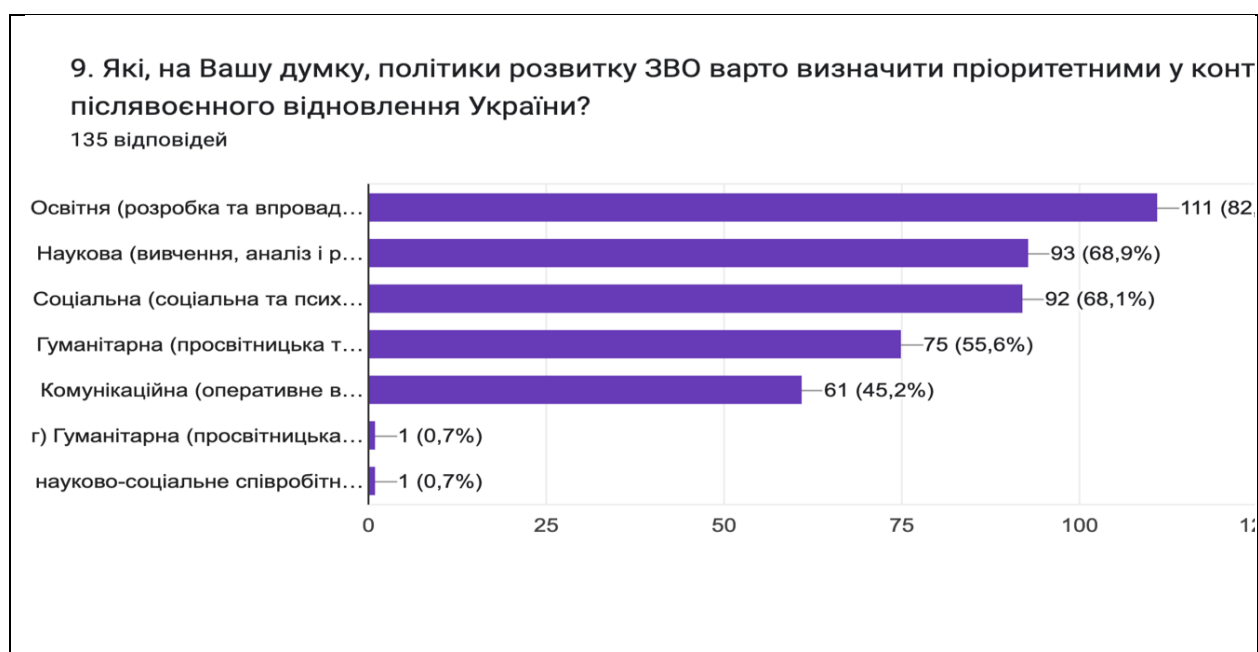

Рис. 3. Окремі положення результатів експертного опитування на тему «Політики і стратегії розвитку закладів вищої освіти у контексті післявоєнного відновлення України»

Джерело: [12].

Пропонуємо застосувати класифікаційний підхід до характеристики ключових напрямів ветераноорієнтованої політики ЗВО, опираючись на думки експертів згаданого опитування та публічну інформацію з сайтів та мережі Інтернет. Аналізуючи таку інформацію, можемо припустити, що освітня складова є пріоритетною і висвітлюється на університетських інфоресурсах та має розлогий перелік пропозицій на *онлайн платформі «Освіта для ветеранів»* [9].

Актуальними для респондентів та в цілому для наукової спільноти, роботодавців та стейкхолдерів є наукові розробки, які втілюються та частково відповідають на потреби військовослужбовців, ветеранів, членів їхніх родин та потребам воєнного часу та післявоєнного відновлення.

Досить розлогу та результативну діяльність здійснюють українські ЗВО у контексті реалізації соціальної та гуманітарної політики, сприяючи психологічній підтримці ментального здоров'я ветеранів/ветеранок, сталому волонтерству, проектному менеджменту, фандрейзингу тощо. На цю тему сайти ЗВО насичені відповідною інформацією, переважно у рубриках «Новини».

Водночас, говорячи про комунікаційну політику ЗВО варто сказати, що з цим питанням є окремі труднощі, пов'язані з незручністю сайтів щодо пошуку необхідної інформації, відсутністю відповідних тематичних рубрик, що стосуються висвітлення результатів проведеної роботи щодо освітньої реінтеграції ветеранів/ветеранок та ін.

До прикладу, на сайті Київського національного університету імені Тараса Шевченка відсутній пошуковий навігатор, який дозволив би отримати релевантну інформацію щодо реалізації ветеранської політики (заходи про діяльність ЦВР та в межах окремих інститутів, факультетів, кафедр). Водночас, університет проводить систематичну роботу у цьому напрямі і переважно висвітлює її у новинах, про які можна дізнатися або у момент

оприлюднення, або за конкретним запитом лише через мережу Google, яка і вкаже на подію.

І це не лише проблема провідного українського ЗВО. З інформаційно-комунікаційними перешкодами зіштовхується ветеран/ка-користувач/ка і на інших сайтах. Пройшовши такий «шлях пошуку» чи не втратить бажання ветеранська спільнота обрати бажаний університет у подальшому для своєї професійної адаптації, навчання та розвитку? Тому у пріоритетах реалізації ветеранської політики, зокрема освітньої реінтеграції, мають бути доступність, зручність, інклюзивність, адаптивність, зокрема, й у сфері інформаційного супроводу.

Аналізуючи публічний доступ до сайтів ЗВО із запитом «ветеран/ка/ветеранська політика», лише поодинокі освітні установи пропонують результати пошуку, наповнені змістовною інформацією. На момент написання статті на сайті МСВ оприлюднено інформацію про створення 34 ЦВР [22]. Здійснивши відповідний запит, необхідну інформацію щодо цих структур містили: Національний університет «Львівська політехніка», Державне некомерційне підприємство «Державний університет “Київський авіаційний інститут”», Чорноморський національний університет імені Петра Могили, Національний університет фізичного виховання і спорту України, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Полтавський державний медичний університет, Національний університет «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка», Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Білоцерківський національний аграрний університет.

З огляду на це, вбачаємо корисним презентувати кілька успішних кейсів упровадження українськими ЗВО різноманітних форм реалізації освітньої реінтеграції ветеранів і ветеранок до цивільного життя, які мають окремі рубрики на сайтах ЗВО та систематично оновлюють актуальну інформацію.

Важливим кроком на шляху до реалізації ЗВО базових засад ветеранської політики та зокрема, освітньої реінтеграції Захисників і Захисниць України до цивільного життя, є готовність, перш за все, персоналу до надання таких

послуг. Доречно сказати й про «утвердження в українському суспільстві спеціальних навичок такої комунікації» [3, с.75]. Задля цього освітні установи виробляють внутрішні алгоритми комунікації з ветеранами/ветеранками, напрацьовують інституціональний досвід такої взаємодії та поширюють його в межах країни.

У рамках реалізації упродовж 2024 р. експериментального проєкту з переходу від військової служби Захисників і Захисниць України до цивільного життя на базі закладів освіти засобами освіти, спорту та реабілітації, зокрема, представників Національного університету фізичного виховання і спорту України (НУФВСУ), спільно з фахівцями Науково-дослідного центру гуманітарних проблем ЗСУ, було розроблено *програму підвищення кваліфікації для викладачів на тему «Сучасні особливості роботи науково-педагогічних працівників з ветеранами війни»*. У період з 29 квітня по 3 червня 2024 р. 342 науково-педагогічних працівника університету долучилися до підвищення кваліфікації, а з вересня 2024 р. ці курси масштабуються для працівників інших закладів освіти [18].

Також упродовж 2024 р. Національним університетом «Львівська політехніка» та громадською організацією «Інтегральна освіта» (NGO Integral Education) була реалізована *«Програма підготовки викладачів щодо підтримки та адаптації ветеранів»*, надавши знання 39-ти учасникам (замість прогнозованим 25-ти) зі всієї України, які передали отриманий досвід колегам-викладачам, які працюють або планують працювати з ветеранами [16]. До навчання були залучені представники з Харкова, Києва, Житомира, Івано-Франківська, Тернополя, Львова – регіонів, де вже створені або планують створити ветеранські центри.

Інститут реінтеграції, реабілітації та професійного розвитку ветеранів «Архітектура стійкості» Київського національного університету будівництва і архітектури (КНУБА) запропонував співпрацю з ветеранською спільною, членами їхніх родин та ВПО через спеціалізовану освітню, науково-дослідну та реабілітаційну платформу, що сприяє інтеграції до цивільного

життя та розвитку професійних навичок. Структура функціонує на ресурсах КНУБА та співпрацює з численними державними, бізнесовими та громадськими організаціями [5].

Говорячи про успішні кейси реалізації ЗВО концепту освітньої реінтеграції варто зупинитись на досвіді Українського католицького університету (УКУ), у структурі якого діє *Офіс у справах ветеранів та їхніх родин*, створений з метою координації запитів ветеранів/ветеранок у одній точці звернень в межах УКУ, чи поза ним.

Серед пріоритетів роботи: консультування та супровід звільнених Захисників, Захисниць України та їх родинного оточення всередині спільноти, робота з викладачами, співробітниками та студентами з метою налагодження відповідної комунікації між ними та ветеранами; підготовка та супровід адміністративних та навчальних підрозділів до прийняття ветеранів; супровід та допомога в організації навчання для ветеранів (як дипломних, так і сертифікатних програм); підготовка та робота з внутрішніми HR політиками; робота над впливом УКУ на зовнішні ветеранські середовища [9].

Висновки і перспективи подальших розвідок. Підводячи підсумки, зауважимо, що в умовах воєнного стану та у перспективі післявоєнного відновлення України, ЗВО напрацьовують досвід освітньої реінтеграції ветеранів/ветеранок за сценаріями власних можливостей та ініціатив, гендерного та інклюзивного підходів, що в цілому вписуються у концепти третьої місії університетів – активного соціального служіння – та розробки й реалізації національної ветеранської політики. За результатами дослідження визначено, що університети відіграють провідну роль у процесах соціогуманітарної трансформації, надаючи освітні послуги, психологічну підтримку та інституційну допомогу Захисникам і Захисницям України у переході до цивільного життя.

Визначено, що освітня реінтеграція ветеранів і ветеранок російсько-української війни – це процес, який адаптований до потреб воєнного стану і реалізується в Україні як складова ветеранської та соціально-гуманітарної

політик держави, до розробки, формування та упровадження яких, долучені ЗВО.

Проведений аналіз нормативно-правової бази, теорії та практики освітньої реінтеграції звільнених із лав ЗСУ військовослужбовців/військовослужбовиць, масштабування кращого національного досвіду засвідчують про результати вироблення та реалізації освітніми установами інструментів державної ветераноорієнтованої політики, що вписується у напрями діяльності ЗВО або стратегії їх розвитку, а отже передбачає поетапність здійснення; залучення відповідної кількості фахівців та учасників; упровадження чітко окреслених можливостей, планів, дій тощо.

Цей процес варто визначати як комплекс заходів, спрямованих на перехід Захисників і Захисниць України від військової служби до цивільного життя, набувши статусу ветерана та ветеранки та для яких створено й надаються диференційовані (ветераноорієнтовані) умови з професійної адаптації (підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації) та набуття нових, затребуваних на ринку праці, кваліфікацій, через здобуття професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти.

Таким чином, українським ЗВО у найближчій перспективі важливо стратегічно закріпити освітню реінтеграцію ветеранів і ветеранок російсько-української війни як одну з пріоритетних візій інституційного розвитку та шляхів реалізації третьої місії університетів, включаючи їх до політик соціальної й гуманітарної трансформації та післявоєнного відновлення, у чому вбачаємо перспективу для майбутнього наукового пошуку.

Література

1. Адміністративні дані в значенні Закону України «Про державну статистику», що збираються Міністерством у справах ветеранів України. *Портал відкритих даних*. URL: <https://data.gov.ua/dataset/034f43a4-133a-498f-8478-6076ed1013e4>_(дата звернення: 20.07.2025).

2. Аналітична інформація за даними Міністерства у справах ветеранів України / М-во у справах ветеранів України : офіц. сайт. URL: <https://data.mva.gov.ua/> (дата звернення: 20.07.2025).

3. Державна політика щодо ветеранів війни : аналіт. доп. / [Власенко Р. В., Гущук І. В., Жаліло Я. А. та ін.]; за наук. ред. Я. А. Жаліла. Київ : НІСД, 2025. 118 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.04>

4. Єгоричева С., Лахижа М. Реінтеграція ветеранів війни в Україні: управлінські та економічні аспекти. *Розвиток міста*, 2024. №2. С. 55–62. DOI: <https://doi.org/10.32782/city-development.2024.2-7>

5. Інститут реінтеграції, реабілітації та професійного розвитку ветеранів «Архітектура стійкості» Київського національного університету будівництва і архітектури. URL: <https://veterano.knuba.edu.ua/> (дата звернення: 20.07.2025).

6. Кліщук Л. Чи є гендерна рівність у війську: про кількість жінок в армії, однострій по фігурі та стандарти НАТО. *Армія INFORM*. URL: <https://armyinform.com.ua/2024/12/05/chy-ye-genderna-rivnist-u-vijsku-pro-kilkist-zhinok-v-armiyi-odnostrij-po-figuri-ta-standarty-nato/> (дата звернення: 20.07.2025).

7. Кудімова Д. «Це категорія потужних людей». Міністр у справах ветеранів розповіла про допомогу ветеранам і їхнім родинам : інтерв'ю з Ю. Лапутіною. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/laputina-intervyu-ministerstvo-dopomoha-veteranam/32422428.html> (дата звернення: 22.07.2025).

8. Методичні рекомендації із створення центру ветеранського розвитку: наказ Міністерства освіти і науки України та Міністерства у справах ветеранів України від 09.01.2025 р. №29/20 URL: <https://mon.gov.ua/npa/spilnyi-nakaz-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy-i-ministerstva-u-spravakh-veteraniv-ukrainy-deiaki-pytannia-diialnosti-tsentriv-veteransko-ho-rozvytku> (дата звернення: 22.07.2025).

9. Освіта для ветеранів. *Онлайн платформа*. URL: <https://osvitaveteraniv.gov.ua/> (дата звернення: 22.07.2025).

10. Офіс у справах ветеранів та їхніх родин. URL: <https://ucu.edu.ua/veterans/pro-ofis/> (дата звернення: 22.07.2025).

11. Пільги на навчання. Послуги з професійної адаптації. URL: <https://mva.gov.ua/veteranam/pilgi-na-navchannya> (дата звернення: 22.07.2025).

12. Політики і стратегії розвитку закладів вищої освіти у контексті післявоєнного відновлення України : google форма. URL: <https://docs.google.com/forms/d/1czvt1xcN-86ZgIelbcfSZ-xIRQGrWVLMc2Uq2mxvn64/edit#responses> (дата звернення: 22.07.2025).

13. Потреби ветеранів і ветеранок. *Результати шостого опитування Українського ветеранського фонду.* URL: <https://veteranfund.com.ua/analytics/analiz-potreb-ta-problem-veteraniv-ta-veteranok-za-2024-rik/> (дата звернення: 23.07.2025).

14. Працевлаштування ветеранів і ветеранок: підсумки дослідження та практичні рекомендації для роботодавців. URL: <https://budni.robota.ua/victory/pratsevlashtuvannya-veteraniv-i-veteranok-pidsumki-doslidzhennya-ta-praktichni-rekomendatsiyi-dlya-robotodavtsiv> (дата звернення: 23.07.2025).

15. Про схвалення Стратегії ветеранської політики на період до 2030 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації у 2024-2027 роках: розпор. Кабінету Міністрів України від 29.11.2024 р. № 1209-р. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhhvalennia-stratehii-veteranskoii-polityku-na-period-do-2030-roku-ta-zatverdzhennia-s1209291124> (дата звернення: 23.07.2025).

16. Програма підготовки викладачів щодо підтримки та адаптації ветеранів. URL: <https://lpnu.ua/news/osvita-dlia-veteraniv-iak-ukrainski-navchalni-zaklady-vchatsia-pidtrymuvaty-zakhysnykiv> (дата звернення: 23.07.2025).

17. У КНЕУ відкрили Центр ветеранського розвитку – вже четвертий у Києві. URL: <https://www.tarastarosenko.com/u-kneu-vidkryly-czentr-veteranskogo-rozvytku-vzhe-chetvertyj-u-kyuuevi/> (дата звернення: 23.07.2025).

18. У НУФВСУ презентовано проміжний звіт реалізації еспериментального проєкту КМУ. URL: <https://uni-sport.edu.ua/novyny/u-nufvsu-prezentovano-promiznij-zvit-realizacii-esperimentalnogo-proektu-kmu?highlight=wyjcdta0mzjcdta0mzvcddta0ndjcdta0mzvcddta0ndbcdta0mzbcddta0m2qixq==> (дата звернення: 23.07.2025).

19. Український досвід формування ветеранської політики. Актуальні питання реінтеграції, адаптації, реабілітації ветеранів /Авт. кол. під кер. О. Коляди та Я. Павловського. Простір можливостей, 2024. 99 с.

20. Урядова програма безповоротних грантів для створення та розвитку власного бізнесу. URL: <https://erobota.dii.gov.ua/> (дата звернення: 23.07.2025).

21. Центри ветеранського розвитку в Україні, створені на базі закладів освіти в 2023-2025 рр. URL: <https://view.genially.com/68889d02cafc46f2f953abd/horizontal-infographic-diagrams-centri-veteranskogo-rozvitku-v-ukrayini-20232025> (дата звернення: 23.07.2025).

22. Центри ветеранського розвитку. URL: <https://mva.gov.ua/veteranam/tsentri-veteranskogo-rozvitku> (дата звернення: 24.07.2025).

23. e-Ветеран. База знань ветерана. URL: <https://eveteran.gov.ua/> (дата звернення: 24.07.2025).

24. Orzhel O. University Social Mission in the Wartime under Knowledge Society. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, 2022. (13), 26-36. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-26-36> (дата звернення: 24.07.2025).

25. UNESCO. Transforming education together for just and sustainable futures. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381984/PDF/381984eng.pdf.multi> (дата звернення: 24.07.2025).

26. United Nations Development Programme. Quality education: Goal 4. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/quality-education> (дата звернення: 24.07.2025).

References

1. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine (2025), “Administrative data as defined by the Law of Ukraine “On State Statistics” collected by the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine”, Open Data Portal of Ukraine, available at: <https://data.gov.ua/dataset/034f43a4-133a-498f-8478-6076ed1013e4> (Accessed 20 July 2025).

2. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine (2025), “Analytical information based on data from the Ministry of Veterans Affairs of Ukraine”, Official website, available at: <https://data.mva.gov.ua/> (Accessed 20 July 2025).

3. Vlasenko, R. V., Hushchuk, I. V. and Zhalilo, Ya. A., et al. (2025), *Derzhavna polityka schodo veteraniv vijny : analit. dop* [State policy on war veterans: Analytical report], National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2025.04>

4. Yehorycheva, S. and Lakhyzha, M. (2024), “Reintegration of war veterans in Ukraine: Managerial and economic aspects”, *Rozvytok mista*, vol. (2), pp. 55–62. <https://doi.org/10.32782/city-development.2024.2-7>

5. Kyiv National University of Construction and Architecture (2025), “Institute of Reintegration, Rehabilitation and Professional Development of Veterans “Architecture of Resilience”, available at: <https://veterano.knuba.edu.ua/> (Accessed 20 July 2025).

6. Klishchuk, L. (2024), “Is there gender equality in the military: On the number of women in the army, tailored uniforms, and NATO standards”, *Army INFORM*, [Online], available at: <https://armyinform.com.ua/2024/12/05/chy-ye-gendernarivnist-u-vijsku-pro-kilkist-zhinok-v-armiyi-odnostrij-po-figuri-ta-standarty-nato/> (Accessed 20 July 2025).

7. Kudimova, D. (2024), “This is a category of powerful people”: Minister of Veterans Affairs on support for veterans and their families. Interview with Yuliia

Laputina”, *Radio Svoboda*, [Online], available at: <https://www.radiosvoboda.org/a/laputina-intervyu-ministerstvo-dopomoha-veteranam/32422428.html> (Accessed 22 July 2025).

8. Ministry of Education and Science of Ukraine & Ministry of Veterans Affairs of Ukraine (2025), Order “Methodological recommendations for establishing a Center for Veteran Development”, available at: <https://mon.gov.ua/npa/spilnyi-nakaz-ministerstva-osvity-i-nauky-ukrainy-i-ministerstva-u-spravakh-veteraniv-ukrainy-deiaki-pyannia-diialnosti-tsentriv-veteranskoho-rozvytku> (Accessed 22 July 2025).

9. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine (2025), “Education for veterans: Online platform”, available at: <https://osvitaveteraniv.gov.ua/> (Accessed 22 July 2025).

10. Ukrainian Catholic University (2025), “Office for Veterans and Their Families”, available at: <https://ucu.edu.ua/veterans/pro-ofis/> (Accessed 22 July 2025).

11. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine (2025), “Education benefits and professional adaptation services”, available at: <https://mva.gov.ua/veteranam/pilgna-navchannya> (Accessed 22 July 2025).

12. Google form (2025), “Policies and strategies for higher education development in the context of Ukraine’s postwar recovery”, available at: <https://docs.google.com/forms/d/1czvt1xcN-86ZgIelbcfSZ-xIRQGrWVLMc2Uq2mxvn64/edit#responses> (Accessed 22 July 2025).

13. Ukrainian Veterans Foundation (2024), “Needs of male and female veterans: Results of the sixth survey”, available at: <https://veteranfund.com.ua/analitics/analiz-potreb-ta-problem-veteraniv-ta-veteranok-za-2024-rik/> (Accessed 23 July 2025).

14. Robota.ua (2024), “Employment of male and female veterans: Research findings and practical recommendations for employers”, available at: <https://budni.robota.ua/victory/pratsevlashtuvannya-veteraniv-i-veteranok->

pidsumki-doslidzhennya-ta-praktichni-rekomendatsiyi-dlya-robotodavtsiv
(Accessed 23 July 2025).

15. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024), Order “On approval of the Veteran Policy Strategy until 2030 and the operational action plan for its implementation in 2024–2027”, available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-stratehii-veteranskoi-polityky-na-period-do-2030-roku-ta-zatverdzhennia-s1209291124>
(Accessed 23 July 2025).

16. Lviv Polytechnic National University (2024), “Teacher training program for supporting and adapting veterans”, available at: <https://lpnu.ua/news/osvita-dlia-veteraniv-iak-ukrainski-navchalni-zaklady-vchatsia-pidtrymuvaty-zakhysnykiv>
(Accessed 23 July 2025).

17. Tarasenko, T. (2025), “Veteran Development Center opened at KNEU – the fourth in Kyiv”, [Online], available at: <https://www.tarastarasenko.com/u-kneu-vidkryly-czentr-veteranskogo-rozvytku-vzhe-chetvertyj-u-kyievi/> (Accessed 23 July 2025).

18. National University of Physical Education and Sport of Ukraine (2025), “Interim report on implementation of the experimental project by the Cabinet of Ministers of Ukraine”, available at: <https://uni-sport.edu.ua/novyny/u-nufvsu-prezentovano-promiznij-zvit-realizacii-esperimentalnogo-proektu-kmu> (Accessed 23 July 2025).

19. Koliada, O. and Pavlovskiy, Ya. (2024), *Ukrains'kyj dosvid formuvannia veterans'koi polityky. Aktual'ni pytannia reintehratsii, adaptatsii, rehabilitatsii veteraniv* [Ukrainian experience in shaping veteran policy. Current issues of reintegration, adaptation, and rehabilitation], Prostir Mozhlyvostei, Kyiv, Ukraine.

20. Ministry of Economy of Ukraine (2025), “Government grant program for starting and developing own business”, available at: <https://erobota.diia.gov.ua/>
(Accessed 23 July 2025).

21. Genially (2025), “Veteran Development Centers in Ukraine established at educational institutions in 2023–2025”, [Infographic], available at: <https://view.genially.com/68889d02cafc46f2f953abd/horizontal-infographic->

diagrams-centri-veteranskogo-rozvitku-v-ukrayini-20232025 (Accessed 23 July 2025).

22. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine (2025), “Veteran Development Centers”, available at: <https://mva.gov.ua/veteranam/tsentri-veteranskogo-rozvitku> (Accessed 24 July 2025).

23. Ministry of Veterans Affairs of Ukraine (2025), “e-Veteran. Veteran knowledge base”, available at: <https://eveteran.gov.ua/> (Accessed 24 July 2025).

24. Orzhel, O. (2022), “University social mission in the wartime under knowledge society”, *Mizhnarodnyj naukovyj zhurnal Universytety i liderstvo*, vol. 13, pp. 26-36, <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2022-13-26-36> (Accessed 24 July 2025).

25. UNESCO (2022), “Transforming education together for just and sustainable futures”, available at: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000381984/PDF/381984eng.pdf.multi> (Accessed 24 July 2025).

26. United Nations Development Programme (2025), “Quality education: Goal 4”, available at: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku/quality-education> (Accessed 24 July 2025).

Стаття надійшла до редакції 18.08.2025 р.